

MARTIN KAČUR

Povest Martin Kačur je Ivan Cankar napisal v zadnjih mesecih leta 1905 in jo 14. decembra poslal Slovenski matici, kjer je naslednje leto izšla. Najprej jo je Cankar imenoval povest, kasneje pa roman. O romanu je pomembno Cankarjevo sporočilo Frančišku Levcu: "Roman, ki sem ga naslovil po junaku, opisuje boj idealista z vsakdanjim, nizkim življenjem in njegov končni propad." To Cankarjevo delo pa je dajalo poleg vtisa, da je roman in povest, tudi vtis novele. Nenazadnje so se odločili, da ima največ prvin povesti. Zgrajena je po klasičnem vzorcu popolnoma simetričnega pisateljevega postopka. Razdeljen je v tri dele, vsak del ima tri poglavja in posamezna poglavja se ujemajo tudi vsebinsko. V tej simetrični povesti lahko takorekoč govorimo o treh uvodi, treh vrhovih in treh razpletih. V povesti je tako opisana pot Kačurja, njegovega življenja in idealov, in ta pot se skozi celo povest pogreza.

Martin Kačur je bil mlad učitelj in napreden človek, ki je zaradi spora z županom in župnikom odšel iz mesta in se napotil v kraj nove službe, v Zapolje. Ves zadovoljen je potoval, ker je pričakoval, da ga bodo ljudje, željni njegovega uka, veselo sprejeli. Svoje prvo presenečenje je doživel že v gostilni pred Zapoljem, kjer je srečal zapoljskega zdravnika. Nekaj časa sta se pogovarjala in zdravnik mu je povedal, da naj nikar preveč ne pričakuje od tega kraja. Rekel mu je, da je pred leti tudi sam prišel med te preproste ljudi in mislil, da bo kaj novega dosegel, vendar so kasneje njegove besede potlačili. Ker ni imel nobene druge izbire, se je temu privadil in to je svetoval tudi Martinu Kačurju.

"Zato naj vam rečem in zapomnite si dobro, če hočete živeti v miru z Zapoljci in z vsem svetom: ne sprite se nikoli z nikomer, in če kdo poreče, da ima osel zeleno dlako, mu odgovorite: "Pa še kako zeleno!". Nadalje: ne vtikajte se v stvari, ki vas nič ne brigajo. Veste torej že iz izkušnje, da poučevanje ljudstva ni dobro in koristno opravilo. Ogibajte se ga torej, v Zapolju se ga še celo ogibajte, zakaj tam je ljudstvo potrebno pouka kakor nikjer drugod. Nevarno je, če se človek zameri županu, še bolj je nevarno, če se zameri župniku. Razžalite Boga in vam bo odpustil, razžalite župnika in prestavili vas bodo. Ne prepevajate nikoli, razen v cerkvi, in še tam ne preveč naglas, ker bi Zapoljci rekli, da ste bahač. Ne prepevajate v krčmi, ker poreko, da ste pijanec; ne v družbi, ker poreko, da ščujete ljudstvo; tudi ne v svoji izbi, ker poreko, da ste norec. Če imate politično prepričanje, ga skrijte v najtemnejši kotiček svojega srca." (V tem zdravnikovem govoru je še posebno pomemben stavek, da je poučevanje ljudi nekoristno in slabo opravilo. To daje slutiti odnos ljudi do učenjakov in naprednih idej v tistem času.)

Teh zdravnikovih besed Kačur ni jemal resno in se jim je smejal. Ko je prišel v Zapolje je bil zelo presenečen nad lepoto tega kraja in si je mislil, da se šele sedaj začena njegovo življenje. (11) Prva oseba, s katero je govoril, je bil župan. Ta mu je svetoval, da bo dobro shajal, če bo narodnjaški, previden in nenačelen, če ne bo v ničemer, niti v izobraževanju skušal preveč. (Spet se pokaže prepričanje teh ljudi, ki se ne zmenijo za napredek.) Nato se je Kačur pogovoril z drugim največjim veljakom v Zapolju, z župnikom. Ta mu je takoj izpovedal svoje nezaupanje do mladih in njihovih novih prepričanj. Tudi učitelj ni zagovarjal novih prepričanj in v Martinu se prične odpirati nov pogled na te Zapoljske ljudi, ki ne marajo nič novega, ampak hočejo živeti v miru in po svojih starih navadah.

V naslednjih dneh se je odpravil v krčmo v Bistri, kjer je spoznal gospo Sitarjevo in njeno hčer Minko. Kmalu se je zaljubil v Minko in ta mu pove, da noben učitelj ne ostane dolgo v Zapolju. Tako spozna, da je za vse ljudi v tem kraju, kakor tudi za Minko nekakšen Kristus, ki se preveč prizadeva zdraviti ljudstvo. Po teh srečanjih z Minko so ga ljudje pričeli zaničevati in postrani gledati. Kasneje je izvedel, da se Minka ženi z nekim drugim gospodom, zato je nehal hoditi v Bistro.

Po nekaj tednih je mislil, da je že čas, da tudi odrasle ljudi seznani z novimi in naprednimi idejami. Šel je v krčmo in je pričel ljudem govoriti o izobraževanju in o časopisih. Govoril jim je, da so ljudje, ki ne znajo brati in pisati sramota za narod. (38) Tako pridigo pa so preprosti kmetje vzeli za žalitev in vnel se je pretep. Poleg Kačurja je bil v gostilni tudi njegov prijatelj zdravnik in ta ga je iz pretepa rešil skozi zadnja vrata. Takoj naslednji dan je bil poklican pred nadučitelja in župnika. Takrat je k njemu pristopil tudi njegov prijatelj in součitelj Ferjan in mu je svetoval, naj bo pred nadrejenimi ponižen in ne osoren. Vendar pa se ob pripombah, da je hujskal ljudstvo ni zadržal, zato sta ga nadučitelj in župan odpisala. Kasneje je šel na pogovor tudi k županu, ta pa je hotel vedeti njegovo mnenje, kdo bo zmagal, ali stari ali mladi. Vedeti je tudi hotel kakšnega mnenja so ljudje v Zapolju, vendar mu je Kačur zanikal, da bi karkoli vedel.

Zaradi težav, ki si jih je nakopal na glavo z govorom v gostilni, je odšel na novo delovno mesto, v Blatni dol. Misli si je, da ta premestitev ni nič hudega, saj se mu je prvi poizkus samo ponesrečil. V drugo bo šlo zagotovo lažje in ljudje ga bodo gotovo radi sprejeli. Vendar pa se mu je ta kraj zdel najbolj zapuščen, turoben in neprijazen kraj na tem svetu. Sonce je zelo poredko posijalo v to kotlinico, in tudi ljudje so se mu zdeli zelo počasni in turobni.

"Vas je bila dolga in prostrana, toda tako temna in umazana, kakor ji Kačur še ni videl podobne. Po ulicah Blatnega dola se je prelivalo blato v širokih jezerih, če je sijalo sonce na ves ostali svet. Ležala je v globokem kotlu, od vseh strani zastražena od holmov, poraslih z nizkim grmičevjem in tako temnim in pustim kakor vas sama."

Najprej je srečal župnika, ki je kidal gnoj in kmetoval. Zdelo se mu je zelo čudno, saj to ni imel za opravilo, ki bi ga opravljal božji glasnik. Naprej je stopil v gostilno, kjer je izvedel, da se je prejšnji učitelj obesil in da je on zato zelo dobrodošel. Ta učiteljev samomor se mu je zdel upravičen takoj, ko je videl vaško šolo. Bila je vsa plesniva in umazana. Pomislil je, da bodo morda tudi njega takšni pogoji za delo pripeljali do podobnega zaključka, kot ga je naredil prejšnji učitelj. Spozna tudi župana in njegovega tajnika Grajžarja, ki je bil v teh krajih "inteligenca". Že takoj naslednji dan pa je šel na pogovor z župnikom. Povedal mu je, da je bil tudi on kazensko prestavljen v ta kraj. Od začetka se je upiral takšnemu zaniknemu življenju in družbi, kasneje pa se je raje s tem sprijaznil, saj je bila taka njegova usoda. To je svetoval tudi Kačurju.

Ko je bil v nedeljo pri maši, se mu je tudi pridiga zdela drugačna od drugih. Bila je prazna in preprosta. Vendar pa je pri maši med vsemi puščobnimi obrazi ugledal tudi dekle, ki je bila čisto nasprotje vseh ljudi v Blatnem dolu. Bila je krčmarjeva rejenka Tončka in Kačur se je vanjo zaljubil. Večkrat sta se srečevala v krčmi. Čez nekaj časa pa je cel Blatni dol presenetila novica, da se nameravata Kačur in Tončka poročiti. Župnik mu je rekel, da ni zadovoljen z njegovim pečanjem s prebivalci tega kraja in da ga bo samo poročil, blagoslova pa da mu ne bo dal. Bolj kot se je bližala poroka, bolj se je Kačur odtujeval od Tončke, saj je počasi spoznaval, da bo s tem, ko se bo poročil in nastanil v tem kraju, tudi zanemaril svoje življenske cilje o poučevanju ljudstva.

Na dan poroke se ga je napil in odšel spat, nevesto pa pustil v krčmi, pri prijatelju Ferjanu, ki je tudi prišel na poroko. Čez čas mu je žena rodila sina, ki pa je bil bolj mamin, kot očetov. S Tončko se je zelo slabo razumel, ker se je zanemaril in pričel hoditi v gostilno, ter se pozno ponoči pijan vračal domov.

Tudi v Blatnem dolu je pričel poučevati preproste ljudi, ki so ga radi sprejeli, vendar pa so mu bogatejši prebivalci te vasi z županom na čelu zagrozili, ker so mislili, da hujska ljudi. Tako je doma premišljeval o kovaču, ki naj bi prišel v to vas z naprednimi idejami, nekega dne pa so ga našli ob cesti s preklano glavo.

Dejal si je, da mora sam nehati s predavanji, če noče, da bi ga doletela enaka usoda..

Prišel je čas, da gre v gostilno, kjer je bil domenjen s kmeti in so ga pričakovali, on pa si ni upal iti. V nadaljnjem življenju se je potuhnil in delal po nazorih blatnodolskih ljudi. Najprej je pisal prošnje za premestitev, ker je upal, da bo uslišan, kasneje pa samo še iz navade. V zakonu se mu je vse še bolj podiralo, žena ga je pričela varati, starejša dva otroka se mu pričneta odtujevati, ostane mu samo še najmlajši, ki pa je bil tako bolan, da so mu bili dnevi šteti.

Po desetih letih je bila njegova prošnja o premestitvi uslišana. Vsi so zelo veseli odšli iz Blatnega dola v Laze. Vesel je bil, da se je rešil tega kraja, ostudnega uboštva, ter poniževalnega in nizkotnega trpljenja. Toda v lepem mestu se je pokazalo, da je Blatni dol pustil prevelike razpoke v njegovem življenju. Kačur se je zbal stopiti iz te ječe, bal se je, če bodo njegove oči sploh še sposobne prenesti svetlobo. Njegova žena Tončka se je temu življenju hitro privadila in je hotela postati gospa. Lepo se je oblačila in hodila na ples in zabave, največkrat sama. Na teh zabavah je srečevala mlade ljudi in jih vodila domov. Kačur je vse čedalje težje prenašal. Tudi v družbi je bil zelo spremenjen. Vedel se je ponižno, in se pred družbo tudi sramotil. Imenovali so ga "revolucionar v pokoju". Star je bil okrog 40 let in vse njegovo življenje je odplavalo po vodi. Vdajal se je pijači in samo še v halucinacijah je hrepenel po lepšem življenju.

Doživel pa je še eno ponižanje in presenečenje, ko je v Laze prišel za nadučitelja Ferjan. In to je bil tisti Ferjan, ki je v Zapolju Kačurja prepričeval, da je bolje biti pijanec, kakor pa idealist, sedaj pa je dosegel položaj nadučitelja. Močno ga pretrese tudi sinova smrt, ko je umrl zaradi bolezni in izčrpanosti nekaj dni pred božičem. Sedaj je izgubil še edino bitje, ki ga je imelo rado. Tega sina Lojzeta je imel Kačur še posebno rad, saj je ravno v njegovem popačenem telesu videl svoje zavoženo življenje. Še močneje se je odtujil od drugih dveh otrok, saj se ravnata po ženi, ki je smrt njenega otroka nič ne pretrese. To, in pa ponižanje pred Ferjanom zaradi podrejenega položaja, pripelje Kačurja do samomora. Ta samomor je bil sicer bolj nesreča, saj se ob povratku pozno ponoči pijan vrača domov in mu spodrsne, ter z glavo zadene ob cestni kamen in se ubije. S to smrtjo Kačur kot idealist ni premagan, zaveda se le, da je hotel sejati jeseni in žeti spomladi. Ko je on hotel ljudi poučevati, tega še niso bili pripravljeni sprejeti. Čez čas, ko pa ljudje dozoriijo, pa so Kačur in njegove ideje že uničene.

Celotno povest je Ivan Cankar nekako strnil v obliki svetopisemske prilike na samem sklepu te mučne zgodbe. "Šel je nekoč mlad fant, napotil se je v svet z lahkim korakom in njegovo srce je bilo polno upanja. Pa ni bilo samo upanja polno, neizmerna ljubezen, vseobsežna je bila v njem. Šel je in je ponudil od svojega bogastva, od svoje ljubezni ljudem. "Glejte, razbojnika, ponuja nam ljubezen - kamenjajte ga!" Zgrnili so se okoli njega in so metali nanj kamenje in blato, dokler se ni zgrudil... In ko je vstal, je šel dalje, čez hribe in je ponudil ljudem od svojega bogastva, od svoje ljubezni. "Glejte, razbojnika, ponuja nam ljubezen - kamenjajte ga!" Zgrnili so se okoli njega in so metali nanj kamenje in blato, dokler se ni zgrudil... Takrat pa se je zgodilo čudo: pest blata je padla v njegovo srce in blato se je razlivalo zmerom više in je zalilo srce do vrha. Težko je bilo, tako da njegovi koraki niso bili več tako prožni in lahki, kakor poprej; hrbet mu je klonil, glava se mu je povesila. In zgodilo se je drugo čudo: od tistega trenutka, ko je bilo padlo blato v njegovo srce, ni hrepenel več v višavo, ne v daljavo; ljubil je močvirja, temo vlažnega gozda, mračne zaseke, gluhe in pozabljene, skrite med hribi. In zgodilo se je tretje čudo: ljudje, ki so ga kamenjali nekoč, so stali zdaj kraj gozda, v gorkejšem

soncu, ob močvirju, na trdnejši zemlji, nad zaseko, više v klancu, in so kazali nanj: “Glejte ga, ki nima ljubezni v srcu!”